

Ilma MAZRIMIENĖ

PRIE SAVO UPĖS

AUTORINIO AŠ ESEISTINĖ RAIŠKA VYTAUTO ŠERIO POEZIJOJE IR PIEŠINIUOSE

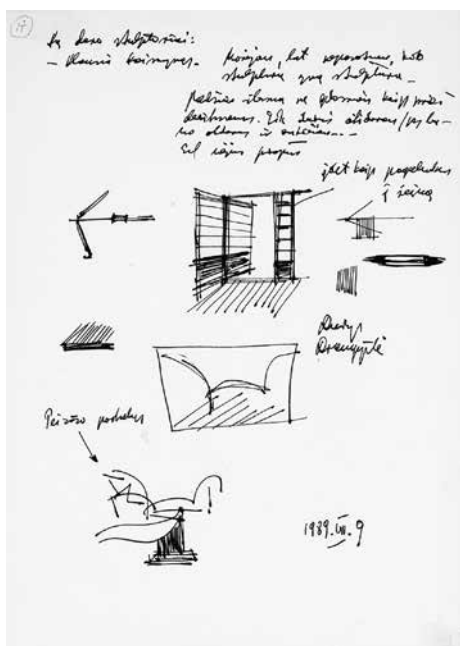
Laisvė, kūryba ir mirtis, pasak literatūrologės Ilmos MAZRIMIENĖS, yra eseistinių apmąstymų temos, pritraukiančios Niekio filosofiją ir formuojančios autorinio aš raišką skulptoriaus, tapytojo ir poeto Vytauto ŠERIO (1931–2006) eilėraščiuose ir piešiniuose. Šie kūriniai nėra esė, tačiau eseistinio mąstymo principas nepaiso žanro ribų ir priklauso visų kultūros sričių eseizacijos procesui, prasidėjusiam XX amžiuje. Šiame straipsnyje pirminis ir didžiausias dėmesys skiriamas poezijos tekstams, kuriuose atskleidžiama autorinio aš eseistinė raiška, ir šitaip randamas raktas į piešinių prasminius klodus.

BY YOUR RIVER. THE ESSAYISTIC EXPRESSION OF THE ARTIST'S SELF IN POETRY AND ART BY VYTAUTAS ŠERYS

According to the literary scholar Ilma MAZRIMIENĖ, freedom, creation and death are themes of essayistic reflection attracting the philosophy of nothing and forming the expression of the author's self in the poetry and art of the sculptor, painter and poet Vytautas ŠERYS (1931–2006). Although the works in question are not essays, the principle of essayistic reflection disregards the boundaries between different genres, and is part of the process of writing essays in all cultural fields that began in the 20th century.

This article focuses on poetry, which reveals the essayistic expression of the author's self, which is how the key to meaningful codes of paintings is found.

Vytautas ŠERYS. Skulptūros eskizas. 1989.VII.9. Popierius, tušas.
42 x 30 cm. Dailinininko šeimos nuosavybė.
Fotografas Antanas Lukšėnas

Savęs niekada nelaikęs menininku, o vadinęs *žmogumi, ir tiek*, skulptorius, tapytojas ir poetas Vytautas Šerys kūrė asmenybės, esančios čia ir dabar (kūrybos procese), išraiškos meną. Nenoras priklausyti konkrečiai meno srovei ir žmogaus, kaip centro, iškėlimas veda prie universalijų, vientisumo siekio. Kiekvienas kūrinys – tarsi miniatiūrinė esė, kuriai negalioja žanro ribos ir reikalavimai, o svarbiausias yra eseistinio mąstymo principas skirtingų meno rūšių kūrinuose perteikiant turinį, pripildytą savęs paties. Šio autorinio aš nuolatinė kaita lemia plastiškumą, abstrakciją, atsiktinumo momentą ir byloja apie kiekvieną gyvą, nestatišką šio menininko kūrinį.

GYVA TĖKMĖ

Kalbėdami apie Vytauto Šerio abstrakčią tapybą ir plastišką skulptūrą menotyriminkai pabrėžia jų poetišką pradą. Iš tiesų, atrodo, kad, pajutus ir atrakinus Vytauto Šerio poezijos tekstų prasminius klodus, galima labiau priartėti prie jo vaizduojamo meno kūriniių.

2009 metais išleistoje knygoje „Visa apie nieką“ pateikiami šio menininko eilėraščiai ir piešiniai tarsi atitinkamai įvaizdina arba įžodina vienas kitą. Vytautas Šerys žodį „upė“ pasirenka pagrindiniu eseistinių apmąstymų terminu, iš kurio kyla visų kitų žodžių jo kūryboje principinis vartojimas (gausu veiksmažodžių, kuriais nusakomi tekėjimo, plaukimo, skendimo, atspindėjimo ir panašūs veiksmi). Konkretaus vaizdo ir apibendrintos idėjos jungties atitiktis tikrovei iškeliamą kaip hipotezę. Upė – čia viena pagrindinių metaforų, išreiškiančių gyvenimo kaitos neišvengiamybę („O vanduo – / tekėjo į saulėleidį“⁽¹⁾), pastovią būties ir nebūties jungtį („Tekėjimu kvapni, / Ir amžina, / Ir „amžinai“⁽²⁾), dvasinio gyvenimo pagrindą („Ir krikštys, kol upės bus“⁽³⁾) ir kūrybos šaltinį („Plauna mano tuščią lapą“⁽⁴⁾).

Eilėraščiuose tekančio vandens motyvų gausa panaikina statiką, kuriama nuolatinis judesys („Plaukia ir plaukia, / Čiulba vanduo“⁽⁵⁾). Piešiniuose natūralią upės (upių) vagą formuoja dažų tėkmė, neturinti nei aiškios pradžios, nei pabaigos. Plastiškos, kartais lūžtančios horizontalės ir vertikalės, atsišakojimai, linkiai primena susipynusius upių kelius, žmonių gyvenimus, žmogaus kraujagyslinį audinį ar sudėtas, sukryžiuotas medžio šakeles. Upės, medžio ir žmogaus vaizdinių sintezė, jų metaforinė prasmė sudaro vientisą individo erdvę, kuriama asmeninė mitologija, kurioje tiesa yra apibrėžta ją išreiškusio asmens egzistencijos ribų. Aiškus šios visumos pavyzdys yra Vytauto Šerio piešinys „96.VIII.15“⁽⁶⁾. Tai menininko autoportretas, kuriame matyti upės, medžio šakų ir žmogaus kraujagyslių susipynimas, parodantis prasmės daugiakompleksiškumą. Svarbios tampa semantinės paralelės ir analogijos.

Visos kūrybos centre atsiduria autorinis *aš*. Eseištinis mąstymo principas lemia, kad *aš* tekste „pasireiškia ne kaip vienišas, nepertraukiama, į pasakojimą patalpinta tema, o kaip trūčiai pasakojime: *aš* taip skiriasi nuo paties savęs, kad apskritai gali pasirodyti kaip ne-*aš*, kaip viskas pasaulyje, kaip būnantis už kadro, pasireiškiantis įmantriu požiūriu keitimu, netikėtai šuoliais nuo vieno prie kito dalyko“⁴⁷. Ryški *aš* temos transformacija matoma eilėraščių tekstuose: vienur *aš* – tai upė („*Aš tik maža upelė*“⁴⁸), kitur *aš* – turintis savo upę, esantis šalia jos („*Stoviu vis prie savo upės*“⁴⁹), dar kitur atsiranda *aš* ir kito bendražmogiška prigimtis („*Neužšala mūsų upė*“⁴⁰). Vaizdas ir koncepcija lieka atviri naujoms sankaboms. Svarbi yra kintanti būtis, kuri kiekvieną kartą, pabandžius asmenybei save apibrėžti, išauga ir tampa naujos savęs apibrėžties objektu. Taip atsiranda begalybės ratas (amžinos dabarties procesas), kur pabaiga vėl virsta pradžia, rodomas nuolatinis savęs neišbaigtumas ir atvirumas.

Abstraktus ekspresionizmo bruožų turinčiais piešiniais (iš dalies primenančiais veiksmo tapybą) sprendžiami vidiniai klausimai, sukuriami kintančios prasmės erdvė. Kalbėdamas apie tapybą, Vytautas Šerys yra pabrėžęs būsenos svarbą kūrybos procese: „<...> mąstau, ir lekia mintis į darbą. Kai pradėdi gilintis, tai pradėdi gadinti“⁴¹. Tai, kas dabar yra matoma, mąstoma, lemia kūrybinį impulsą. Tačiau niekada nežinai, koks bus galutinis rezultatas, todėl atsiranda intriga, jaudulys, o galiausiai – numatomas prasmės kintamumas. Čia ir dabar, tėkmė tik į priekį ir tylus klausimas: kas bus?

Eseištinė *aš* raiška Šerys apmąsto ir perteikia dabartyje išgyvenamą kūrėjo būtį. Eilėraščiuose upė tampa autentiškos autoriaus patirties liudytoja. Šalia metaforinės, mitinės upės yra ir realiai fiziškai tikrovėje egzistuojančios upės, susijusios su autoriaus gyvenimu (ant Vilnelės kranto buvo dailininko dirbtuvės), vaizdinys: „*Sausio mėnesį lyja / Ant Vilnios / balta suknelė*“⁴². Piešiniuose autobiografiškumas patvirtinamas datų, įvykių nuorodomis, kurios primena dienoraščio fragmentus: „1992.II.23 (Ramybė. Sekmadienis)“⁴³; „1996.X.24 (Algirdo laidotuvės)“⁴⁴; „01.XI.5 (Tokia buvo laiminga diena)“⁴⁵; „Iš ciklo „*Dienraščiai*“. 03.XII“⁴⁶). Šitoks tikroviškumas fantazijas sutikrovina, išryškindamas eseistinę tiesą, kurioje pripažįstamas subjektyvumas virsta objektyvumu.

APGAUBTA NEBŪTIES

Vytauto Šerio deklaruota laisvė nuo visokiausių žaltvykšlių meną išveda į žmogaus gyvenimą, kuris yra įvairialypis. Pakilimas į viršmeninį lygį leidžia sujungti istorinį, religinį ir filosofinį kontekstus, kuriuose menas ne tik nepraranda savo specifiškumo, bet dar labiau jį išryškina.

Kad ir kaip paradoksaliai skambėtų, laisvė siejama ir su tam tikra izoliacija. Vytauto Šerio žodžiais tariant, tai – vienatvės kalėjimas⁴⁷. Tačiau šios vienatvės yra siekiama. Tam reikalinga tuštumos erdvė, kurioje tik autorinis *aš* (pats su savimi) ir daugiau nieko:

*Tik aš vienas
Tuščių lapą pasiėmęs,
Persivalgęs, persigėręs –
Stoviu vis
Prie savo upės.*⁴⁸

Pasak Jeano Paulio Sartres'o, žmogus jo būtyje sau yra radikali laisvė be prieš tai esamo susietumo su esme ir būtimi, pirmapradis niekas⁴⁹. O Martino Heideggerio žodžiais tariant, „be pirmapradės Niekio atverties nėra jokios Būties sau ir jokios laisvės“⁵⁰. Meno kūrinio atsiradimas iš Būties sau ir yra jo turinio pripildymas savęs paties. Vytauto Šerio poezijoje „*Niekas*“, rašomas didžiąja raide, yra išskiriamas ir viską sujungia į asmeninę visumą. Taip atsiranda šio „*Niekio*“ paradigmos, išsišakojančios į pradžios ir pabaigos paradigmas, organizavimas ir išraiška tekste. Niekas – pradžia („*Miega ir miega baltas popierius*“⁵¹), ir niekas – pabaiga („*Rainučių tinkluos / Išvarginta paletė / Mirties kvapu*“⁵²), o tarp jų – viso pasaulio atvertis (būtis savaime) ir kūrybinis procesas:

*Šaknim apdžiūvusiom. –
Kerčioj – kandu.
Dėl gražumo
dėliuju žodžius:
Kišenėj veidrodėlis,
laikrodīs ant kairės...
Visa apie Nieką.
Šiaip degančioj dienoj –
Plaukiuju vidurnakčiuos.*⁵³

Vytauto Šerio kūrinuose laisvė glaudžiai siejama su kūrybos procesu. Laisvės dėsnis gamtoje ir jos kūrybinė galia yra vyraujančių motyvų ir metaforų šaltinis. Išvedamos gamtos ir menininko, kaip kūrėjų, paralelės. Kuriantis individas siekia organišką vienybę su gamta, tačiau, būdamas kultūros subjektu, sudaro su ja visumą, pilną trūkumų ir atskirčių: „*Žemė žalius laiškus išrašė / Be adresų atgal*“⁵⁴ ir „*Vandens lelijos vysta nuo rankų šilumos*“⁵⁵ („Iš ciklo „*Dienraščiai*“. 05. gegužė“).

Ir gamta, ir *būtis sau* yra pirminė laisvė, apgaubta nebūties. Su šia nebūtimi iškyla atramos taško problema, kuri sprendžiama kuriant asmeninį mitą, nes tik pats sau gali atsakyti, kas esi:

*Prieš beviltišką medžių žaliavimą
Išeisiu, sakau, į aušras,
Ant miesto,
Išplaukiančio ievomis,
Geltonus smėlynus,
Ašarotas upes
Surinksiu. –
Palaidojęs Dievą.*

*Rankos neplautos,
Obuoliai neapkartę. –
Paaugėkit gražyn –
Be vilties būti gražūs.*

*Išeisiu, sakau, į aušras.*⁵⁶

Tarti „*aš esu*“ – tai deklaruoti savo laisvę. Autorinis *aš* negrįžta į praeitį (nes upių pradžios neaiškios), o ateities dar nėra, yra tik amžina dabartis, kurioje jis pasirodo kaskart iš naujo, kurdamas savo kintančią tiesą, pažymėtą laikinumo nuojauta ir *klajojančiu* liūdesiu.

*Nieko nėra
didingesnio už šviesą.
Šviesiai noriu postringaut.*

*Tik manyje – tamsus kamputis –
Ir šviesa jos neapsemia.
Tai gal tamsa
didingesnė už šviesą.
Tamsiai noriu postringaut.
Nakty – žiburėlis.
Tamsa jo neapsemia.*

*Duokit pavasarį
Patį ankstyvąjį.
Ranką tiesiančiają
Laimei neklystančiajai.
Tik brangią žinią sakdamas
Ateik, nuriedėk beržo kaspinu.
Sudužk į smėlį lakųjį.
Į klajojantį liūdesį.²⁷*

Viskas apie nieką – tai viskas apie mirtį, nes tik žmogaus mirtingumas yra nenuginčijama tiesa, o visa kita – abejonės, kaip žmogaus sąžinės balsas, kuris Vytauto Šerio kūrinuose beldžiasi į kiekvieno širdį.

Ilma MAZRIMIENĖ

Vytautas ŠERYŠ. Iš ciklo „Dienraščiai“. 05. gegužė (Vandens lelijos vysta nuo rankų šilumos). Popierius, mišri technika, 90 x 70 cm.
Dailininko šeimos nuosavybė. Fotografas Kęstutis Stoškus

- ¹ Vytautas ŠERYŠ. Visa apie nieką. – Vilnius: Dailininkų sąjungos leidykla, 2009, p. 82.
- ² Ten pat, p. 40.
- ³ Ten pat, p. 52.
- ⁴ Ten pat, p. 40.
- ⁵ Ten pat, p. 105.
- ⁶ Ten pat, p. 78.
- ⁷ Михаил ЕПШТЕЙН. На перекрестке образа и понятия. Парадоксы новизны: О литературном развитии XIX–XX веков. – Москва, 1988, с. 338–339.
- ⁸ Vytautas ŠERYŠ. Visa apie nieką, p. 69.
- ⁹ Ten pat, p. 72.
- ¹⁰ Ten pat, p. 113.
- ¹¹ Dokumentinis filmas „Dailininkas Vytautas Šerys“. Iš ciklo „Menininkų portretai“, 1999.
Žr.: <https://www.youtube.com/watch?v=WIA8AOJxhPQ>
- ¹² Vytautas ŠERYŠ. Visa apie nieką, p. 101.
- ¹³ Ten pat, p. 38.
- ¹⁴ Ten pat, p. 50.
- ¹⁵ Ten pat, p. 112.
- ¹⁶ Ten pat, p. 117.
- ¹⁷ Ten pat, p. 7.
- ¹⁸ Ten pat, p. 72.
- ¹⁹ Alois HALDER. Filosofijos žodynas. – Vilnius: Alma littera, 2002, p. 145.
- ²⁰ Martynas HEIDEGERIS. Rinkiniai raštai. – Vilnius: Mintis, 1992, p. 120.
- ²¹ Vytautas ŠERYŠ. Visa apie nieką, p. 107.
- ²² Ten pat, p. 108.
- ²³ Ten pat, p. 119.
- ²⁴ Ten pat, p. 66.
- ²⁵ Ten pat, p. 115.
- ²⁶ Ten pat, p. 27.
- ²⁷ Ten pat, p. 16.

Vytautas ŠERYŠ. 99.IX.19–X.3 (Tobula vienatvė). Popierius, mišri technika, 40 x 29 cm. Dailininko šeimos nuosavybė.
Fotografas Kęstutis Stoškus

Vytautas ŠERYS. 96.VIII.15. Popierius, mišri technika, 53 x 43 cm. Dailininko šeimos nuosavybė. Fotografas Kęstutis Stoškus